

Томчук В.В.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна
tomchuk@donnuet.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8575-4618

Стулій М.С.,

магістрантка спеціальності 071 «Облік і оподаткування»,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна
stuliy-ms@kvvp.com.ua

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ, ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ З УРАХУВАННЯМ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Viktor Tomchuk,

Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Associate professor of Department of Finance, Accounting and Taxation,
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovskyi,
Kryvyi Rih, Ukraine,
tomchuk@donnuet.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8575-4618

Stulii Maryna,

master's student of specialty 071 »Accounting and Taxation»,
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovskyi,
Kryvyi Rih, Ukraine
stuliy-ms@kvvp.com.ua

IMPROVING APPROACHES TO THE MANAGEMENT, ACCOUNTING AND CONTROL OF RECEIVABLE DEBT IN THE PERIOD OF MARTIAL LAW

Анотація. У період воєнного стану, коли економіка підприємств стає особливо вразливою, питання управління та контролю дебіторською заборгованістю набувають критичного значення. Безнадійні та сумнівні борги стають не лише елементом фі-

нансових втрат, а й важливим індикатором економічної нестабільності, що може призвести до загрози банкрутства підприємств.

Однією з ключових проблем управління дебіторською заборгованістю в умовах воєнного стану є невизначеність та непередбачуваність. Конфліктні обставини призводять до змін у споживчому попиті, виробничих процесах та ланцюгах постачань, що збільшує ризик неплатоспроможності покупців. Підприємства повинні вдосконалити свої підходи до визначення та управління безнадійними та сумнівними боргами.

У цьому контексті формування резерву сумнівних боргів стає вкрай важливим аспектом стратегії управління дебіторською заборгованістю. Удосконалення контролю за дебіторською заборгованістю також передбачає ефективне використання технологій та інновацій. Автоматизація процесів моніторингу платежів, виявлення ризикових клієнтів та аналіз фінансової стабільності може сприяти оперативному реагуванню на зміни та вчасному прийняттю стратегічних рішень.

Загроза банкрутства підприємств в умовах воєнного стану вимагає від керівництва не тільки ефективного реагування на поточні проблеми, але і стратегічного бачення майбутнього.

Удосконалення підходів до управління, обліку та контролю дебіторською заборгованістю в період воєнного стану в Україні є важливим завданням, яке вимагає інтегрованого підходу до фінансового управління. Стабільність у цих умовах може бути досягнута через обґрунтовану стратегію, вдосконалені процеси та невідпінне вивчення ринкових та економічних тенденцій.

Удосконалено структуру субрахунку 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями». Зокрема, рекомендовано введення нових субрахунків четвертого порядку для деталізації строків погашення заборгованості дебіторами та з урахуванням періодів її непогашення.

Розроблено модель «Дебіторська заборгованість 365: розподіл і контроль за строками погашення», у межах якої рекомендовано розширити діапазони класифікації поточної дебіторської заборгованості за строками її погашення в межах одного року. Це сприятиме посиленню внутрішнього контролю за поточною дебіторською заборгованістю, враховуючи строки її погашення контрагентами, і дозволить визначати найбільш критичні розрахунки з точки зору наближення строків їх оплати.

Ключові слова: розрахунки, дебітори, дебіторська заборгованість, строки непогашення дебіторської заборгованості, резерв сумнівних боргів, банкрутство.

Summary. In the period of martial law, when the economy of enterprises becomes especially vulnerable, the issues of management and control of receivables become critical. Bad and questionable debts become not only an element of financial losses, but also an important indicator of economic instability, which can lead to the threat of bankruptcy of enterprises.

One of the key challenges of managing accounts receivable in martial law is uncertainty and unpredictability. Conflicting circumstances lead to changes in consumer demand, production processes and supply chains, which increases the risk of buyer insolvency. Businesses must improve their approaches to identifying and managing bad and doubtful debts.

In this context, the formation of a reserve for doubtful debts becomes an extremely important aspect of the receivables management strategy. Improving the control of receivables also involves the effective use of technology and innovation. Automation of payment monitoring processes, identification of risky customers and analysis of financial stability can contribute to prompt response to changes and timely adoption of strategic decisions.

The threat of bankruptcy of enterprises in the conditions of martial law requires from the management not only an effective response to current problems, but also a strategic vision of the future.

Improving approaches to management, accounting and control of receivables during the period of martial law in Ukraine is an important task that requires an integrated approach to financial management. Stability in these conditions can be achieved through a sound strategy, improved processes and a relentless study of market and economic trends.

The structure of subaccount 361 «Settlements with domestic buyers» has been improved. In particular, it is recommended to introduce new sub-accounts of the fourth

order for detailing the terms of debt repayment by debtors and taking into account the periods of non-repayment.

The model «Receivables 365: distribution and control by maturity» was developed, within which it is recommended to expand the ranges of classification of current receivables by maturity within one year. This will contribute to the strengthening of internal control over current receivables, taking into account the terms of its repayment by counterparties, and will allow determining the most critical calculations from the point of view of the approaching terms of their payment.

Keywords: settlements, debtors, receivables, terms of non-repayment of receivables, reserve for doubtful debts, bankruptcy.

Коди JEL Classification: G 32, M 41, M 49

Постановка проблеми. Ефективне управління дебіторською заборгованістю дозволяє суб'єктам господарювання уникати затримок у платежах і забезпечує стабільність грошових потоків. Це особливо важливо для збереження їх фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності тощо.

Нині Україна, яка переживає період воєнного стану, стикається з низкою складних економічних викликів, зокрема у сфері фінансів та управління боргами. Одним із ключових аспектів цієї проблеми є дебіторська заборгованість.

У контексті воєнного стану, дебіторська заборгованість підприємств набуває нових рис і вимог щодо управління та контролю. Підприємства стикаються з викликом не тільки утримання фінансової стійкості, але й забезпечення необхідних оборотних коштів для подолання можливих втрат і ризиків. Прострочення платежів, зокрема, може стати невід'ємною частиною економічної нестабільності, а в найгіршому випадку — привести до банкрутства.

Ретельний моніторинг платежів дозволяє удосконалювати стратегії управління ресурсами та оптимізувати внутрішні процеси. Тому теоретичні та методичні засади бухгалтерського обліку поточної дебіторської заборгованості та особливостей її контролю потребують подальших досліджень з фокусом на виявлення можливих проблем і розроблення шляхів їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління дебіторською заборгованістю підприємств, її обліку і контролю, а також формування та використання резерву сумнівних боргів привертають велику увагу. Зокрема, в роботах І.О. Бланка, Ф.Ф. Бутиненя, О.М. Варченко, С.Ф. Голова, З.В. Гуцайлюка, Л.В. Гуцаленко, Л.К. Сук, Н.М. Ткаченко, М.Г. Чумаченко та інших вітчизняних науковців здійснено аналіз та розгляд широкого спектру питань, пов'язаних з обліком, контролем та управлінням дебіторською заборгованістю.

Здебільшого дослідники акцентують увагу на теоретичних аспектах управління, розглядаючи концепції та моделі оптимального управління дебіторською заборгованістю, що можуть бути застосовані різними підприємств будь-яких організаційно-правових форм діяльності та галузей. Особливий аспект досліджень стосується практичної реалізації цих концепцій.

Крім того, публікації відзначаються інноваційними підходами до формування та обліку резерву сумнівних боргів. Дослідження вказують на важливість урахування різноманітних чинників, таких як економічна нестабільність, зміни в ринкових умовах, а також інші ризикові фактори, що можуть впливати на величину та структуру дебіторської заборгованості.

Важливим аспектом є також визначення проблем та перспектив подальших досліджень у цій галузі. Деякі роботи вказують на необхідність подальшого детального вивчення впливу сучасних технологій і цифровізації на управління дебіторською заборгованістю, оптимізації процесів формування та контролю резерву сумнівних боргів.

У той же час на сьогодні вивчення деяких теоретичних і практичних аспектів управління дебіторською заборгованістю та резервом сумнівних боргів залишаються актуальними і вимагають подальшого наукового обґрунтування та поглибленого аналізу врахування сучасних тенденцій у бізнес-середовищі.

Методика дослідження. Досягнення визначених цілей можливе завдяки використанню під час дослідження різноманітних загальнонаукових методів, які включають логічний аналіз, системний підхід, спостереження, узагальнення, синтез та абстракцію. Крім того, важливим є також застосування специфічних прийомів дослідження, таких як класифікація, групування, порівняння, узагальнення тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми та формулювання цілей. Стратегії управління дебіторською заборгованістю в період воєнного стану повинні бути пристосовані до нових реалій. Важливо враховувати непередбачуваність і ризики, суб'єкти господарювання можуть розвивати консервативніші стратегії кредитування тощо.

Банкрутство підприємств-покупців може значно впливати на не погашення ними дебіторської заборгованості перед продавцями. Цей вплив може бути особливо важливим у період війни в Україні через зростання економічної нестабільності, невизначеність і загрозу фінансового колапсу підприємств.

У разі банкрутства підприємства-покупця, ймовірність повного або часткового погашення його заборгованості перед кредиторами, включаючи й продавців, зменшується. Перед продавцями виникає ризик втрати фінансових коштів за реалізовані товари, виконані роботи чи надані послуги.

Тому виважена політика щодо створення та використання резервів сумнівних боргів стає важливим елементом управління ризиками, що потребує об'єктивного оцінювання можливих втрат і здатності підприємства відновити фінансову стійкість.

Виклад основних результатів дослідження. Неминучим складником розширеного відтворення виступають розрахунки. Вони є опосередкованою ланкою між розподілом або перерозподілом суспільного продукту. Крім того, утворюють його перехід з грошової форми в товарну та навпаки, як показано на рис. 1.

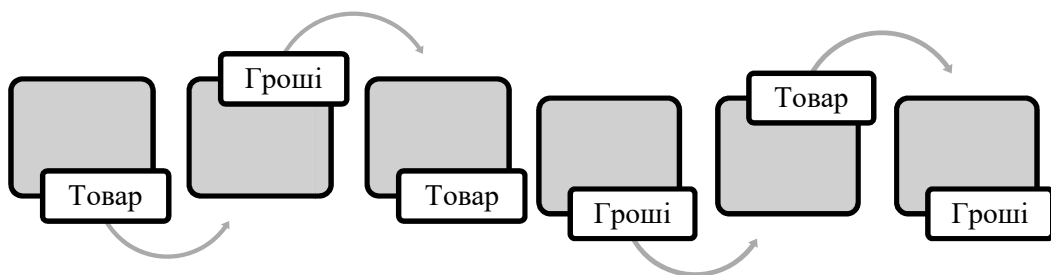

Рис. 1. Кругообіг суспільного продукту за схемою «Т–Г–Т» та «Г–Т–Г»

Розрахунки базуються на кругообігу коштів у процесі виробництва продукції (товарів, робіт, послуг) і є визнанням того, що одна сторона виконала свої зобов'язання щодо виробництва певного блага, а інша сторона — щодо його оплати.

Форми, за якими підприємство може здійснювати розрахунки, окреслено на рис. 2.

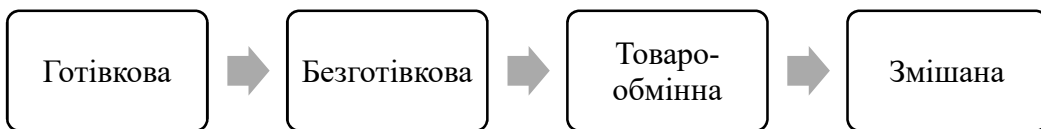

Рис. 2. Форми розрахунків

У той же час, на практиці частіш за все використовуються безготівкові розрахунки. Саме ця форма є пріоритетною з точки зору держави та банківських установ, які сприяють її розповсюдженню. Адже завдяки її застосуванню скорочується час на здійснення грошового обігу. Крім того, її легше регулювати та контролювати.

Зазначимо, що будь-яка діяльність підприємств обумовлює необхідність проводити розрахунки зі своїми контрагентами. У той же час, такі розрахунки не завжди здійснюються одразу в момент передачі товарів (або виконанням робіт, наданням послуг). Зазвичай підприємство не одержує оплату негайно, і це призводить до утворення заборгованості у покупців і замовників. Таким чином, до моменту отримання підприємством оплати за продукцію (товари, роботи, послуги) починаючи з моменту їх відвантаження кошти перебувають у вигляді дебіторської заборгованості.

В Україні облік дебіторської заборгованості регламентується вимогами окремого стандарту — НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [10]. У міжнародній практиці дебіторська заборгованість вважається фінансовим активом, а аспекти щодо її обліку тлумачиться рядом стандартів, а саме: МСБО 1 «Подання фінансової звітності» [2], МСБО 7 «Звіт про рух грошових коштів» [3], МСБО 9 «Фінансові інструменти» [4], МСБО 13 «Оцінка справедливої вартості» [5]. Проаналізуємо схожість і відмінність між підходами до обліку дебіторської заборгованості, що застосовуються у вітчизняній і міжнародній облікових практиках (рис. 3).

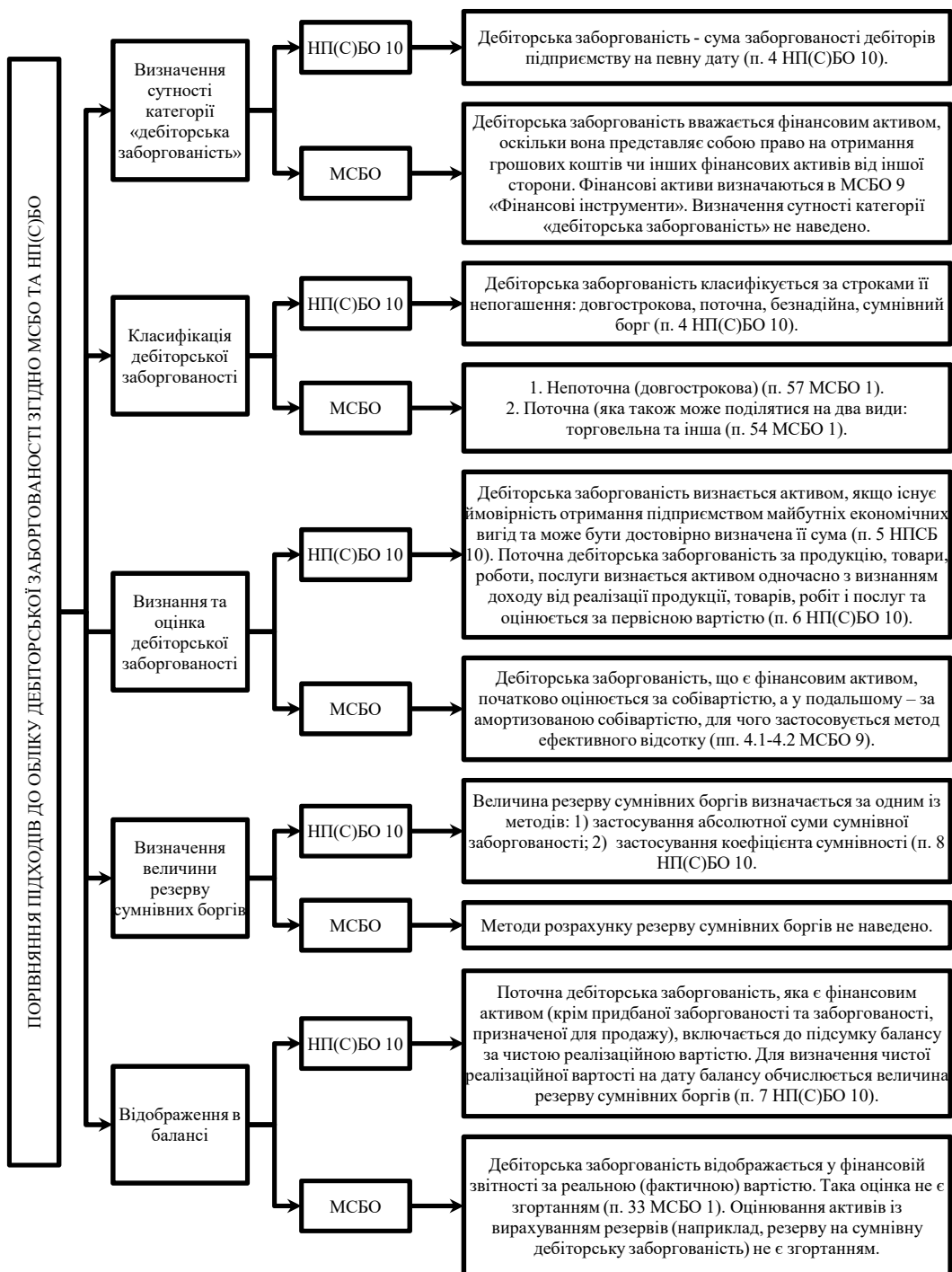

Рис. 3. Схожість і відмінність підходів до обліку дебіторської заборгованості у вітчизняній і міжнародній практиках [1 — 5]

Отже, національні та міжнародні стандарти щодо обліку дебіторської заборгованості мають як спільні, так і відмінні риси. Це є цілком логічним, адже розробка вітчизняних стандартів спирається на відповідні міжнародні норми, але не копіюють їх. Ключовою відмінністю між цими стандартами є те, що нормами НП(С)БО [10] передбачено створення резерву сумнівних боргів, а міжнародні стандарти такої вимоги не містять.

Методи розрахунку РСБ окреслено засадами п. 8 НПСБО 10 [10]. Їх деталізовано на рис. 4.

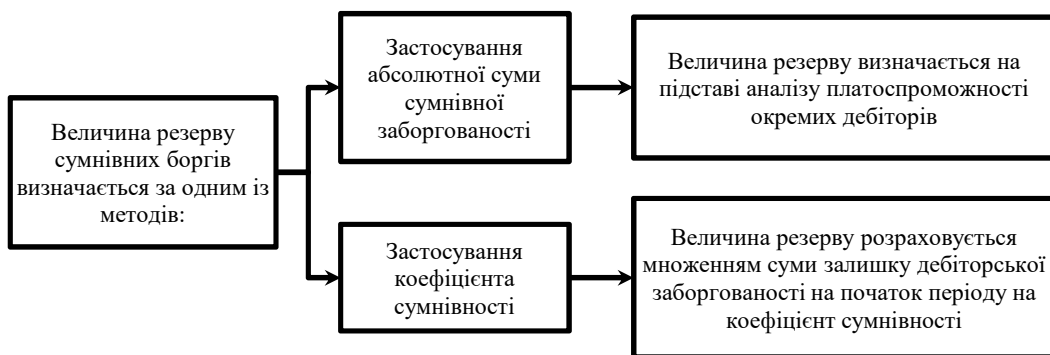

Рис. 4. Методи розрахунку резерву сумнівних боргів 10 [10]

Своєю чергою нормами п. 8 НПСБО 10 [10] коефіцієнт сумнівності рекомендовано обчислювати в один із способів, окреслених на рис. 5.

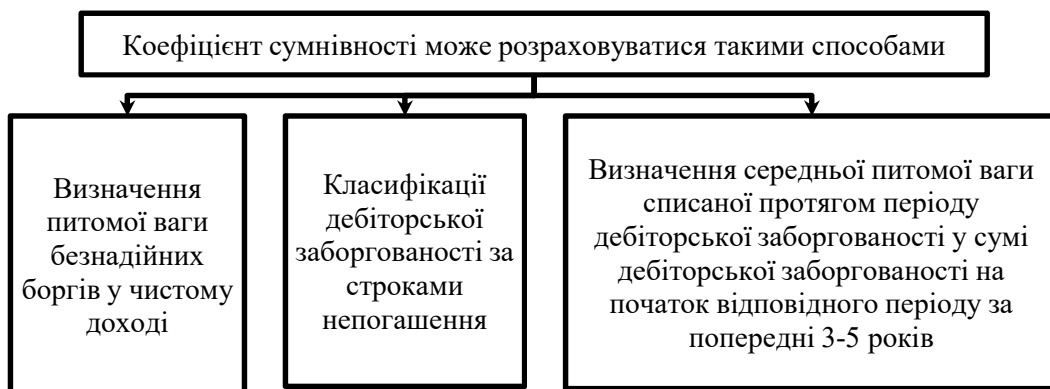

Рис. 5. Способи розрахунку коефіцієнту сумнівності [1]

Для обліку резерву сумнівних боргів призначено рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів» Плану №291 [6], до якого не передбачено субрахунків. Однак, як видається, такий підхід не урахує види поточної дебіторської заборгованості щодо яких створюються відповідні резерви. Рекомендуємо удосконалити структуру рахунку 38 шляхом застосування субрахунків, наведених на рис. 6.

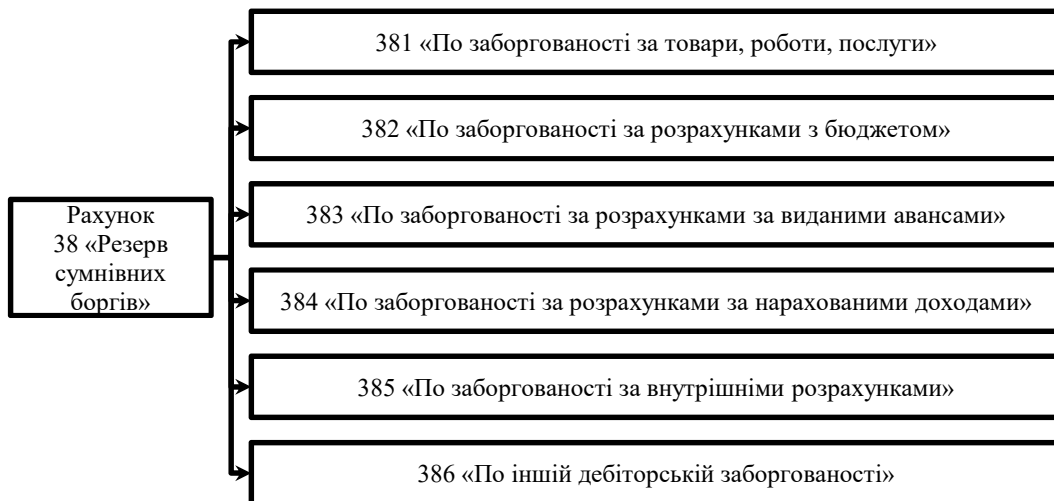

Рис. 6. Удосконалена структура рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів»

Розглянемо детальніше розрахунок резерву сумнівних боргів із застосуванням коефіцієнту сумнівності, що встановлюється базуючись класифікації дебіторської заборгованості за строками її непогашення.

Цей підхід є стратегічно важливим для ефективного управління фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання. Поточна дебіторська заборгованість повинна бути погашена продовж 12 місяців з моменту виникнення. Тому підприємства за критерієм «строк непогашення» дебіторську заборгованість групують на періоди. Ураховуючи періодичність складання форми №1 «Баланс» найбвдалішим видається її групування за строками, окресленими на рис. 7.

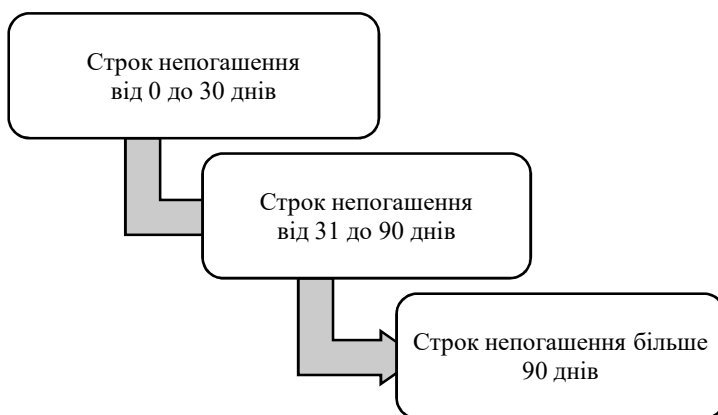

Рис. 7. Групування поточної дебіторської заборгованості за строками її не погашення

Для групування поточної ДЗ за строками її погашення з урахуванням періоду 1 рік пропонуємо використати підхід, який унаочнено на рис. 8.

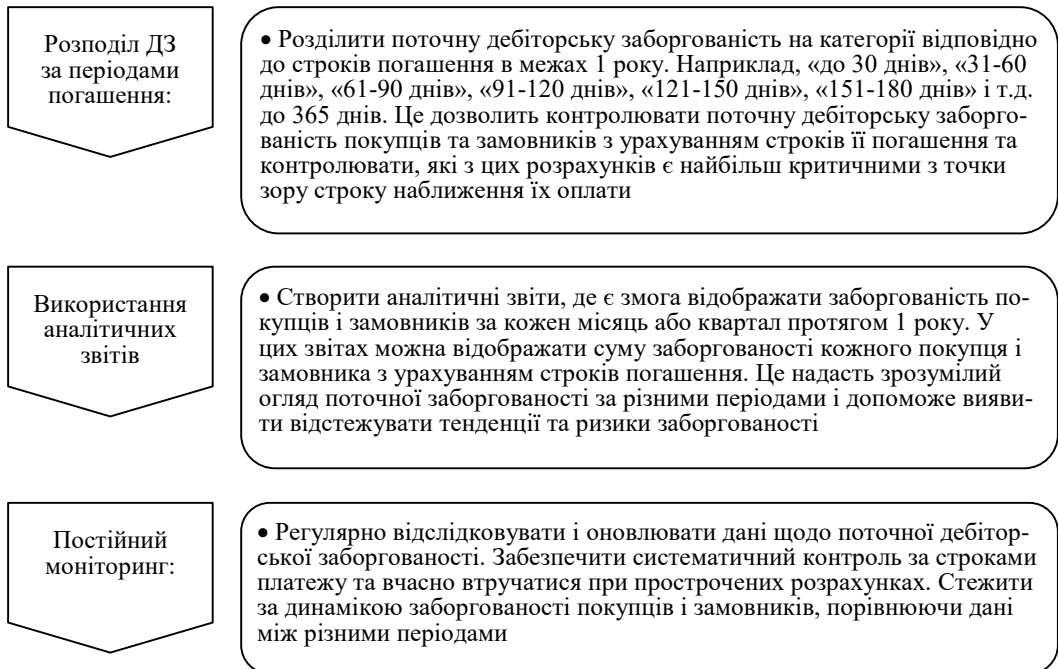

Рис. 8. Модель «Дебіторська заборгованість 365: розподіл і контроль за строками погашення»

Рекомендована модель «Дебіторська заборгованість 365: розподіл і контроль за строками погашення» дозволить суб'єктам господарювання систематично класифікувати дебіторську заборгованість відповідно до строків її погашення, що допомагає визначити та ефективно контролювати критичні аспекти вчасності оплати. Блок моделі «Розподіл дебіторської заборгованості за періодами погашення» створює можливість систематизації та керування різними періодами наближення оплати, а блок моделі «Використання аналітичних звітів» допомагає аналізувати та визначати тенденції у заборгованості, ідентифікувати ризики та виявляти клієнтів, які можуть бути схильні до прострочень. Модель «Постійний моніторинг» надає структурований підхід до контролю дебіторської заборгованості, сприяючи вчасним платежам та ефективному управлінню фінансовою діяльністю підприємств.

Якщо проаналізувати рис. 8, то можна виділити певні кроки та систематизувати їх у алгоритм, окреслений на рис. 9.

Ураховуючи групування поточної дебіторської заборгованості за строками її непогашення (рис. 7) для врахування строків погашення дебіторської заборгованості вітчизняними покупцями та замовниками пропонуємо впровадження до субрахунку 361 додаткових субрахунків, представлених на рис. 10.

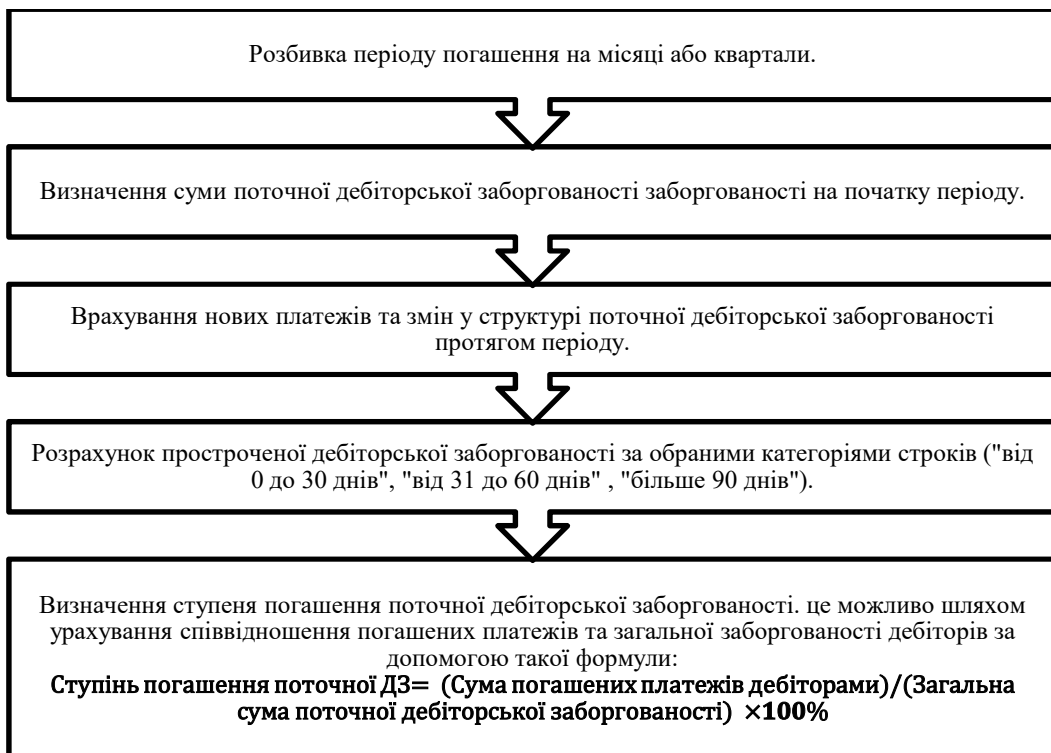

Рис. 9. Алгоритм контролю строків погашення платежів дебіторами

361.1 «Розрахунки з вітчизняними покупцями та замовниками (строк сплати не настав)»
361.2 «Розрахунки з вітчизняними покупцями та замовниками (строк сплати прострочено)»
361.2.1 «Розрахунки з вітчизняними покупцями та замовниками (строк непогашення від 0 до 30 днів)»
361.2.2. «Розрахунки з вітчизняними покупцями та замовниками (строк непогашення від 31 до 90 днів)»
361.2.3. «Розрахунки з вітчизняними покупцями та замовниками (строк непогашення більше 90 днів)»

Рис. 10. Удосконалена структура субрахунку 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями та замовниками»

Якщо підприємство співпрацює з іноземними контрагентами, то удосконалення субрахунку 362 варто здійснити з урахуванням аспектів, наведених на рис. 10.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. У період воєнного стану в Україні здебільшого підприємства працюють в умовах ризику та невизначеності. При цьому, на жаль, велика кількість підприємств

потрапили до процедури банкрутства та навіть були ліквідовані. У той же час банкрутство підприємств-покупців може створити серйозні труднощі для їхніх продавців у зв'язку з високою ймовірністю непогашення ними дебіторської заборгованості за одержану продукцію, виконані роботи або надані послуги.

Наведені рекомендації сприятимуть посиленню внутрішнього контролю за поточною дебіторською заборгованістю підприємств, ураховуючи строки її погашення контрагентами, що дозволить визначати найкритичніші розрахунки з точки зору наближення строків їх оплати у конкретний момент часу.

Список літератури

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджене наказом Міністерства фінансів України №725/4018 від 25.10.1999 р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 «Звіт про рух грошових коштів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019#Text
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 9 «Фінансові інструменти». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_016#Text
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 13 «Оцінка справедливої вартості». URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/IFRS-13_ukr_2016.pdf
6. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом МФУ № 291 від 30.11.99 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>

References

1. The Ministerstvo finansiv Ukrainy (1999), «National Regulation (Standard) of Accounting 1 «Receivables», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (Accessed 23 November 2023).
2. The International Accounting Standards Board (2012), «International Accounting Standard 1 «Submission of financial statements», available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text (Accessed 23 November 2023).
3. The International Accounting Standards Board (2012), «International Accounting Standard 7 «Statement of Cash Flows», available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019#Text (Accessed 23 November 2023).
4. The International Accounting Standards Board (2012), «International Accounting Standard 9 «Financial instruments», available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_016#Text (Accessed 23 November 2023).
5. The International Accounting Standards Board (2012), «International Accounting Standard 13 «Fair value assessment», available at: https://www.mof.gov.ua/storage/files/IFRS-13_ukr_2016.pdf (Accessed 23 November 2023).
6. The Ministry finance Ukraine (1999), «Chart of accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99#Text> (Accessed 23 November 2023).